

Saknar den (yttersta) vänstern respekt för individens rättigheter?

Göran Duus-Otterström

Inom den experimentella filosofin finns två berömda tankeexperiment: *Trolley* och *Fatman*. I *Trolley* föreställer vi oss att en tågagn skenar mot fem järnvägsarbetare som kommer att dö om ingenting görs. Du står vid sidan av rälsen och har möjligheten att växla över vagnen på ett annat spår genom att lägga om en växel. Men på detta spår står en ensam järnvägsarbetare. Vad gör du: låter du vagnen braka in i de fem eller växlar du över den på det andra spåret, så att bara en person dör? I *Fatman* föreställer vi oss också att en vagn skenar mot fem järnvägsarbetare, men här står du inte vid en växel vid spåren utan uppe på en bro bredvid en ovanligt korpulent herre. Om du knuffar honom kommer han att avlida, men hans ansenliga kroppshydda kommer att få stopp på vagnen. Knuffar du eller inte?

I Medborgarpanelen 2011 undersökte vi hur deltagarna ställde sig till dessa olika scenarier. Vi fann att cirka 91 procent ansåg att man bör växla över vagnen på det andra spåret i *Trolley*, medan det bara var cirka 20 procent som ansåg att man borde knuffa i *Fatman*. Detta är i linje med vad tidigare forskning har funnit. Det rör sig alltså om en våldsam skillnad, och det är intressant att fundera på hur den kan förklaras, för i båda fallen tycks det handla om att man offerar en person för att rädda fem andra. Så vad är det egentligen som förklarar att folk bedömer dem så olika? Är det en aversion mot att utöva det fysiska våld som det innebär att knuffa någon till sin död? Är det en starkare känsla av att man använder en person som ett verktyg i *Fatman* än i *Trolley*? Eller är det i själva verket så att folk tillämpar ganska sofistikerade moralfilosofiska analyser, som att den tjocke mannens död i *Fatman* är avsedd medan järnvägsarbetarens död i *Trolley* blott är förutsedd? Det finns idag en smärre industri kring dessa frågor, där moralfilosofier, kognitionsvetare och evolutionspsykologer försöker förklara de skilda reaktionerna i de två fallen (och huruvida de rationellt kan försvaras).

Men *Trolley* och *Fatman* är också intressanta ur ett statsvetenskapligt perspektiv, till exempel därför att de låter oss undersöka hur reaktioner på moraliska dilemman samspelar med ideologisk tillhörighet. Statsvetarprofessorn Bo Rothstein har exempelvis länge hävdats att människor som står långt till vänster ideologiskt har mindre respekt för individens rättigheter. Detta beror, menar Rothstein, på att man bland dessa personer tenderar att resonera utilitaristiskt – det är nyttan för det stora flertalet som spelar roll, och måste man "knäcka några ägg" för att massan ska få det bättre är man beredd att göra det. Detta påstående kan man testa ganska väl med hjälp av *Fatman*, eftersom man rimligen kränker den tjocke mannens individuella rättigheter för flertalets bästa om man knuffar ner honom på rälsen. Om Rothstein har rätt borde alltså personer som står långt till vänster vara mer villiga än andra att knuffa.

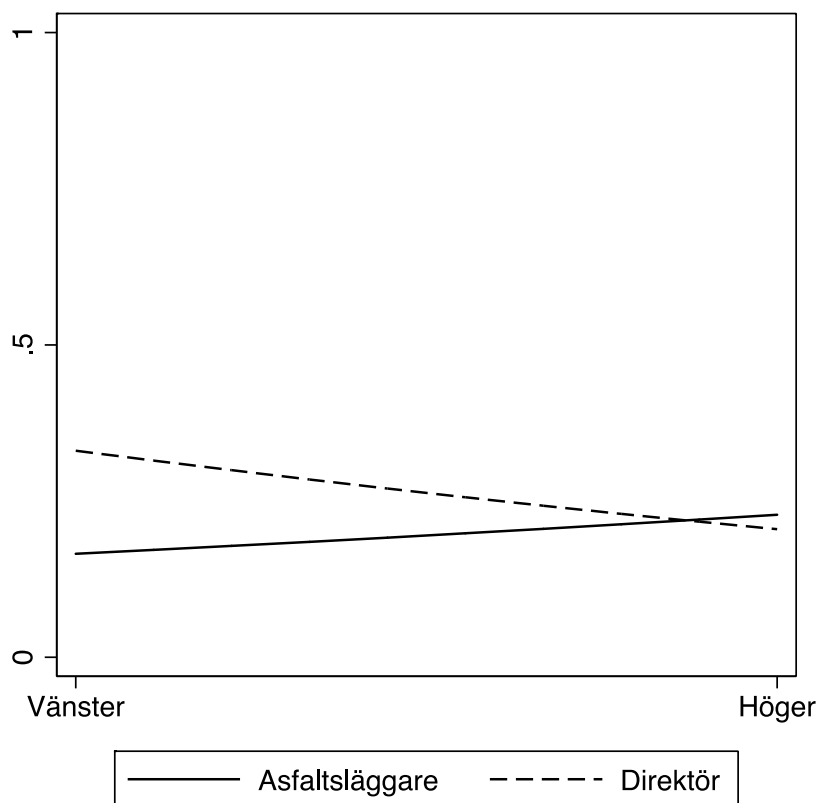
För att undersöka Rothsteins hypotes undersökte vi om självskattning på vänsterhögerskalan hängde samman med villigheten att knuffa *Fatman*. Vi fann att det inte fanns något statistiskt signifikant samband här. Det som istället spelade störst roll i vår modell var kön: män visade sig ganska klart mer villiga än kvinnor att knuffa *Fatman*. Detsamma gällde för övrigt när det handlade om att växla över järnvägsvagnen i *Trolley*.

Men kanske är Rothsteins hypotes inte att människor som står långt till vänster kommer att vara mer villiga att offra en individ vilken som helst. Kanske handlar det snarare om en sorts "klasskampsteori", det vill säga att människor till vänster är mer beredda att offra en individ som på olika sätt tillhör samhällseliten. För att undersöka detta gjorde vi ett inbäddat experiment där en grupp av svarande fick ta ställning till en variant av *Fatman* där den tjocka mannen var asfaltsläggare och en annan grupp fick ta ställning till en variant där han var direktör för ett IT-företag. Tanken med detta var att dessa yrken utgör goda indikatorer på låg respektive hög social status. Spelar detta någon roll för villigheten att knuffa *Fatman*?

Vi fann att social status hade effekt: de svarande var signifikant mer benägna att offra en direktör för ett IT-företag än en asfaltsläggare för att rädda fem andra (att detta spårar samhällsnyttan eller trevligheten hos dessa två yrken är tänkbart, men ingenting vi kunde undersöka). Det bör nämnas i sammanhanget att det handlar om en klar minoritet som vill offra den tjocke mannen ens när han är direktör.

Men när vi undersökte hur villigheten att knuffa asfaltsläggaren/direktören varierade med politisk ideologi hittade vi något intressant (figur 1). Det visade sig att personer som står långt till höger är lika ovilliga att knuffa *Fatman* vare sig han är asfaltsläggare eller direktör. Men ju längre åt vänster den svarande står, desto större blir skillnaden mellan hur de två scenarierna bedöms. Bland de som stod längst till vänster ideologiskt var den predicerade sannolikheten att knuffa *Fatman* bara 17 procent om han introducerades som asfaltsläggare, men 33 procent om han introducerades som direktör. Dessa personer uppgav sig alltså vara klart mer villiga att offra en direktör för att rädda fem personer än att offra en asfaltsläggare för samma syfte.

Figur 1. Benägenheten att knuffa *Fatman* om han presenterades som asfaltsläggare eller direktör

Rothstein verkar alltså ha fel när han påstår att individer som står långt till vänster är mer villiga än andra att offra den enskilde för flertalets bästa. Något sådant generellt mönster har vi inte kunnat hitta. Däremot verkar tillhörigheten hos den person som ska offras spela roll för de som står långt till vänster. Ett förslag på hur detta kan komma sig är just "klasskampsteorin" – på den yttersta vänsterkanten är man villig att offra den enskilde, men bara om han eller hon tillhör en samhällsgrupp som på ett eller annat sätt tillhör (den ekonomiska?) eliten.

Källa:

Göran Duus-Otterström och Mikael Persson (2012) "Saknar vänstern respekt för individens rättigheter? En experimentell studie", *Tidskrift för politisk filosofi*, 1: 6-20.
http://www.politiskfilosofi.se/fulltext/2012-1/pdf/TPF_2012-1_006-020_duus-otterstrom_persson.pdf